

Załącznik Nr 5 do Uchwały Nr XXXI/262/12
Rady Miejskiej w Bełchatowie
z dnia 29 listopada 2012 r.

**PROGRAM PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE
ORAZ OCHRONY OSÓB DOZNAJĄCYCH PRZEMOCY
BEŁCHATÓW 2013**

Wprowadzenie

Uchwalenie Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie przez samorząd gminy to zadanie wynikające z art. 6, ust. 2, pkt. 1 ustawy z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Program stanowi integralną część „Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych dla Miasta Bełchatowa na lata 2009-2013” przyjętej Uchwałą Nr XXIV/180/08 Rady Miejskiej w Bełchatowie z dnia 29 maja 2009 r., w której jednym z wymiarów pozostaje sfera społeczna.

W ścisłym związku z celami strategicznymi programu przyjęte zostają cele operacyjne oraz zadania, które zasadniczo umiejscowić można w czterech wymiarach oglądu zjawiska przemocy i walki z tym problemem społecznym przez władze samorządu. Wyróżnione płaszczyzny działań z uwagi na przedmiot przemocy domowej, to: profilaktyka (ze szczególnym położeniem nacisku na wdrażanie działań zaradczych o charakterze ogólnym/universalnym), rozwiązywanie problemu przemocy w rodzinie oraz ograniczanie negatywnych następstw związanych z występowaniem zjawiska przemocy domowej –rozwijanie systemu współpracy międzyinstytucjonalnej na poziomie lokalnym i krajowym w zakresie przeciwdziałania i ograniczania zjawiska przemocy w rodzinie i po czwarte, monitorowanie zjawiska, prowadzenie badań służących diagnozie występowania problemu i ostatecznie ewaluacja wdrożonych rozwiązań.

Program zakłada podjęcie przez samorząd we współpracy z innymi podmiotami, interdyscyplinarnych i kompleksowych działań ukierunkowanych na ochronę osób doznających przemocy, edukowanie tak całego społeczeństwa, jak i osób przejawiających zachowania przemocowe w zakresie omawianej problematyki i korekty tego typu zachowań. Realizacja zamierzeń ujętych w programie powinna ostatecznie przełożyć się na wzrost poczucia świadomości, że przemoc w rodzinie to nie problem indywidualny lecz społeczny, który poprzez podjęcie wspólnego wysiłku może zostać skutecznie minimalizowany.

Najważniejszym dokumentem w ustawodawstwie polskim, dotyczącym kwestii podstawowych praw człowieka jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.). Rozdział drugi poświęcony „Wolnościom, Prawom i Obowiązkom Człowieka i Obywatela” reguluje zasady zapewniające każdemu nietykalność osobistą i cielesną oraz stawia na ich straży władze publiczne. Konstytucja przyznaje każdemu prawo żądania od organów władzy publicznej szczególnej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją.

Kolejnym dokumentem regulującym działania dotyczące przemocy w rodzinie jest ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. Nr 180, poz. 1493 z późn. zm.). Definiuje ona pojęcie przemocy w rodzinie, określa zadania organów administracji rządowej i jednostek samorządu terytorialnego w zakresie przeciwdziałania przemocy domowej, zasady postępowania wobec osób doznających przemocy w rodzinie oraz zasady postępowania wobec osób stosujących przemoc.

Na samorząd gminy ustawa nakłada obowiązek prowadzenia poradnictwa i interwencji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie, zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach wsparcia, tworzenie zespołów interdyscyplinarnych.

W związku z tym, iż przemoc bardzo często występuje w rodzinach dotkniętych problemem alkoholowym zjawisko przeciwdziałania przemocy domowej zostaje ujęte również w ustawie z dnia 26 października 1982 roku o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz. U. z 2007 r., Nr 70, poz. 473, z późn. zm.). Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie stanowi jedno z zadań wpisanych w zakres profilaktyki alkoholowej.

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (tekst jednolity Dz. U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1362) także określa kompetencje jednostek i pracowników pomocy społecznej, których zadaniem jest udzielanie wszelkiej pomocy osobom i rodzinom dotkniętym problemem przemocy domowej. Przemoc w rodzinie jest jednym z powodów przyznawania pomocy społecznej.

Na poziomie lokalnym istotnymi dokumentami prawnymi są: Uchwała nr XVII/123/11 Rady Miejskiej w Bełchatowie w sprawie trybu i sposobu powoływania i odwoływania członków Zespołu Interdyscyplinarnego oraz szczegółowych warunków jego funkcjonowania, a także Zarządzenie Prezydenta Miasta Bełchatowa Nr 16/2012 z dnia 16.01.2012 r. w sprawie powołania członków Zespołu Interdyscyplinarnego.

Według polskiego prawa przemoc wobec najbliższych jest przestępstwem ściganym z urzędu.

I. Zjawisko przemocy w środowisku lokalnym

Badanie zjawiska przemocy, szczególnie domowej jest trudnym przedsięwzięciem, bowiem wymaga od respondenta podzielenia się bardzo trudnymi, osobistymi doświadczeniami. W przypadku przemocy domowej, ofiary zmuszone są do przyznania się do osobistych porażek jako żon, mężów, matek czy dzieci. Przemoc traktują jako sytuację poniżającą, wstydlivą, stąd ogromne bariery przed przyznaniem się do tego typu incydentów.#

Badania CBOS dotyczące doświadczania zjawiska przemocy wśród Polaków pokazują, iż przemoc i różne formy agresji nie są czymś nadzwyczajnym w życiu Polaków. Spotykają się z nią coraz częściej na ulicy, w miejscach publicznych, w pracy, w szkole, środkach komunikacji miejskiej.

Ogółem co piąty Polak (19%) w 2004 roku oraz co czwarty (23%) w 2009 przyznaje, że padł ofiarą przemocy fizycznej. Blisko co dziesiątemu (9%) przydarzyło się to na ulicy (lecz nie w pobliżu domu), minimalnie mniejszej grupie (8%) - w okolicy miejsca zamieszkania. W domu z aktami przemocy spotkało się 6% ankietowanych. Co dwudziesty (5%) był ofiarą przemocy w lokalu gastronomicznym - restauracji, kawiarni, na dyskotecę. Nieliczni doświadczyli agresji w pracy bądź w szkole, w środkach komunikacji lub w innym miejscu (po 2%).

Poważnym problemem pozostaje także, wciąż obecne w życiu Polaków, zjawisko agresji osób dorosłych wobec dzieci i młodzieży. Wprawdzie przyzwolenie na stosowanie kar fizycznych, jako środka wychowawczego ma w Polsce coraz mniej zwolenników, jednak opinia publiczna jest wciąż sceptycznie nastawiona, co do wprowadzenia całkowitego zakazu stosowania kar fizycznych wobec dzieci. Za jej głosem do niedawna szło także polskie prawo, dopuszczające stosowanie kar fizycznych, jeżeli nie powodują one uszczerbku na zdrowiu dziecka.# Pomimo, iż bicie dzieci w celach wychowawczych ma wciąż duże grono zwolenników – połowa uczestników (51,0%) ogólnopolskich badań z roku 2008 sprzeciwia się wprowadzeniu zakazu bicia dzieci, ponad trzy-czwarte (78,0%) uważa, że są takie sytuacje, kiedy trzeba dać „klapsa”, zaś dwie-piąte (41,0%) zgadza się ze stwierdzeniem, że „lanie nikomu nie zaszkodziło” – skala tego zjawiska maleje.# W roku 1998 tylko ponad dwie-piąte (43,0%) rodziców twierdziło, że ich dzieci nie są bite, w roku 2009 jest już ich ponad dwie-trzecie (69,0%).# Powszechnie obowiązujące (90,0%) jest także przekonanie o konieczności powstrzymywania się od nadużywania władzy rodzicielskiej. Nawet sami zwolennicy karania fizycznego przyznają się, iż kary takie są upokarzające dla dzieci.#

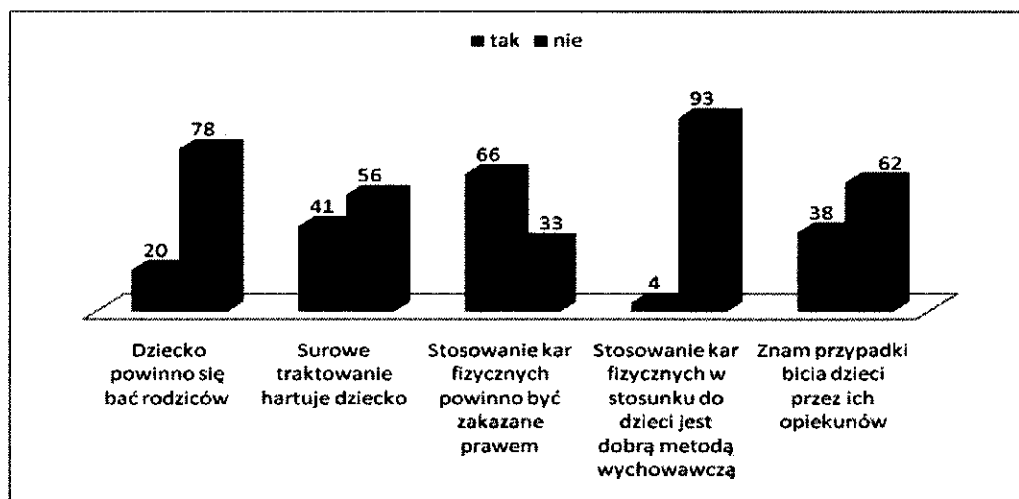
Przemoc w opiniach dorosłych mieszkańców miasta Bełchatowa

Z danych zawartych w raporcie „DIAGNOZA LOKALNYCH ZAGROZEŃ SPOŁECZNYCH - BEŁCHATÓW 2012”, przedstawiającym wyniki przeprowadzonych w 2012 r. przez Centrum Rozwiązywania Problemów Społecznych w Warszawie badań na terenie Miasta Bełchatowa wynika, że dorośli mieszkańcy miasta Bełchatowa w zdecydowanej większości są przekonani co do tego, iż kary fizyczne i surowe traktowanie dziecka nie stanowią dobrej metody wychowawczej.

Wśród mieszkańców miasta można zidentyfikować dużą grupę dorosłych, którzy są zwolennikami rygorystycznego wychowywania dzieci. Potwierdza to fakt, że 20% badanych uważa, iż dziecko powinno bać się rodziców, bo wtedy łatwiej jest uzyskać posłuszeństwo i szacunek. Przeciwnych takiej postawie jest 78% respondentów, którzy twierdzą, że dziecku w okresie dorastania nie powinien towarzyszyć lęk przed rodzicami. Większość dorosłych (56%) jest przeciwna stwierdzeniu, że surowe traktowanie dziecka – hartuje go, dając większe szanse na sukces wychowawczy, a dziecku pomoże lepiej sobie radzić w przyszłości, ale część mieszkańców miasta (41%) konsekwentnie dowodzi, iż surowe traktowanie dziecka zwiększa sukces wychowawczy.

Mieszkańcy miasta są także zwolennikami regulacji prawnych w tym zakresie. Za wprowadzeniem (już obowiązującego) ustawowego zakazu bicia dzieci opowiada się 66%, zaś 33% jest przeciwnych tego typu prawnej regulacji. W tym przypadku mieszkańcy miasta są mniej rygorystyczni wobec dzieci niż populacja ogólnopolska, bowiem w badaniach CBOS za taką regulacją opowiedziało się 41%, przeciwko zaś – 51%.#

Wykres 1: Opinie mieszkańców miasta dotyczące wychowania dzieci (dane w procentach)



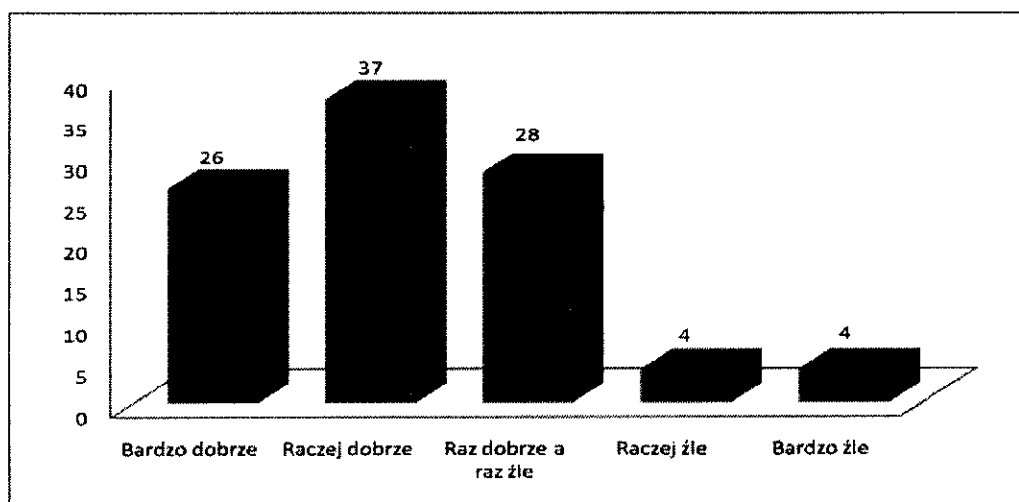
Źródło: Badania ankietowe CRPS - Warszawa

Przeważająca część mieszkańców miasta nie pochwała stosowania kar cielesnych w procesie wychowywania dzieci. Choć 4% z nich nadal uważa, że stosowanie kar fizycznych jest dobrą metodą wychowawczą. Dodatkowo fakt, że aż 38% wskazuje, iż zna w swoim środowisku przypadki bicia dzieci przez swoich opiekunów, może świadczyć o znacznym rozpowszechnieniu tego zjawiska w środowisku miejskim.

Przemoc w doświadczeniach młodzieży

Analiza klimatu, w jakim funkcjonuje młodzież szkolna w swoim środowisku pokazuje, że większość dzieci czuje się w szkole dobrze. 37% uczniów dobrze ocenia swoje samopoczucie w szkole, a 26% - bardzo dobrze. Istnieje jednak grupa uczniów, którzy nie zawsze dobrze czują się w szkole, do której uczęszczają. 28% uczniów miejskich szkół przyznaje, że w szkole czuje się raz dobrze, a raz gorzej. Źle lub bardzo źle czuje się w środowisku szkolnym 8% uczniów miejskich szkół.

Wykres 2: Samoocena samopoczucia w szkole uczniów (dane w procentach)



Źródło: Badania ankietowe CRPS-Warszawa

Pomimo dobrego samopoczucia w szkole większości uczniów, części zdarza się chodzić na wagary. W ostatnim czasie było na nich 43% uczniów. Rzadko jednak uczniowie opuszczają szkołę ze strachu (8%). Wagary, na które udawali się młodzi ludzie najczęściej były bez konkretnego powodu (62%), za namową kolegów (12%) lub za przyzwoleniem rodziców (18%).

Sami uczniowie również dobrze oceniają swoje zachowanie na lekcjach i na przerwach w szkole. W zasadzie nieliczni tylko przyznają, że jest ono raczej złe lub bardzo złe (w sumie 4%). Pozostali deklarują, że ich zachowanie w szkole jest bardzo dobre (37%) lub dobre (45%). Przeciętne noty wystawiło sobie 13% uczniów.

W stałym, comiesięcznym kontakcie z pedagogiem szkolnym znajduje się 3% uczniów, a 6% - raz w tygodniu lub częściej. Raz na kilka miesięcy kontaktuje się z pedagogiem 3%, raz w semestrze – 27%. Pozostali (60%) nigdy nie mieli kontaktu z pedagogiem w szkole do której uczęszczają. Oznacza to, że spora część uczniów nigdy nie korzysta z pomocy profesjonalisty w rozwiązywaniu swoich problemów szkolnych i życiowych.

Jak deklarują uczniowie – ich rodzice kontaktują się ze szkołą dość rzadko. Na częsty kontakt rodziców wskazuje 25% uczniów, a bardzo częsty kontakt deklaruje – 5%. Rzadko kontaktują się ze szkołą rodzice 55% badanych uczniów. 15% uczniów przyznaje, że rodzice w ogóle nie utrzymują kontaktu ze szkołą.

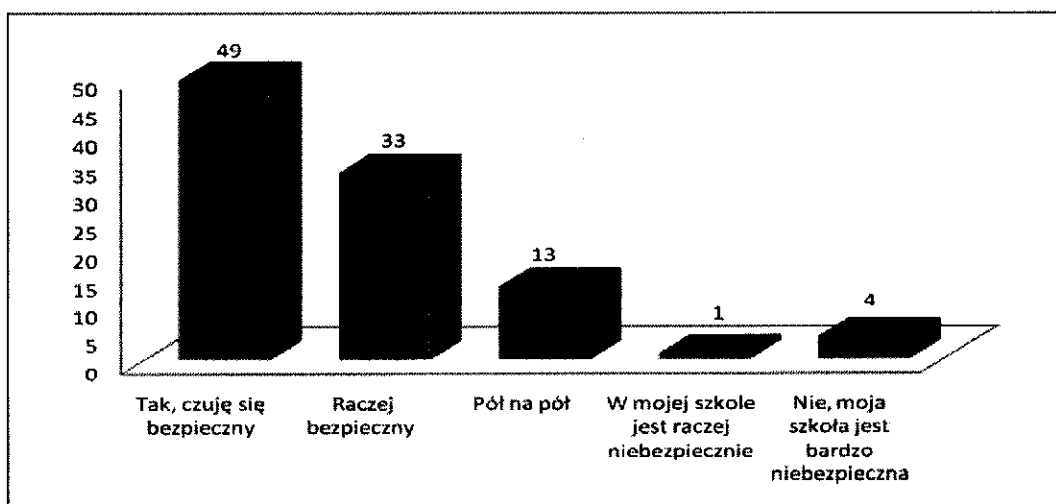
Warto wspomnieć, iż badana młodzież w zdecydowanej większości ocenia dobrze swoje relacje z rodzicami – w sumie 80% uczniów ocenia je pozytywnie (w tym 45% jako bardzo dobre). 14% stwierdza, że są one różne: raz dobre, a raz złe. 5% uczniów ocenił swoje relacje z rodzicami jako złe lub bardzo złe.

Uczniowie zamieszkują najczęściej z obojgiem rodziców (78%), część z jednym z rodziców (18%) oraz z dziadkami (3%). 1% badanych mieszka w ośrodku opieki nad dziećmi. Swoją sytuację materialną oceniają w większości jako dobrą (78%), choć co piąty uczeń (20%) przyznaje, że pieniędzy wystarcza jedynie na rzeczy niezbędne a u 2% uczniów brakuje ich nawet na nie.

95% uczniów czuje się w swoim domu bezpiecznie, jednak dla 5% uczniów powrót do domu jest powodem do niepokoju. Zdaniem 72% uczniów, bez względu na okoliczności, rodzice nie mają prawa uderzyć swojego dziecka. W ocenie 15% mogą to zrobić, jeśli są ku temu powody. Pozostałe 13% uczniów nie wiedziało jak odpowiedzieć na pytanie o prawo rodzica do uderzenia swojego dziecka.

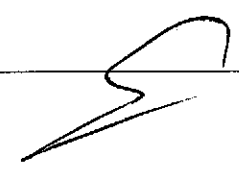
Wysokie są również noty uczniów w stosunku do poziomu bezpieczeństwa w szkole. Zdecydowana większość badanych uczniów deklaruje, iż w szkole czuje się bezpiecznie.

Wykres 3: Czy czujesz się w szkole bezpieczny? (dane w procentach)



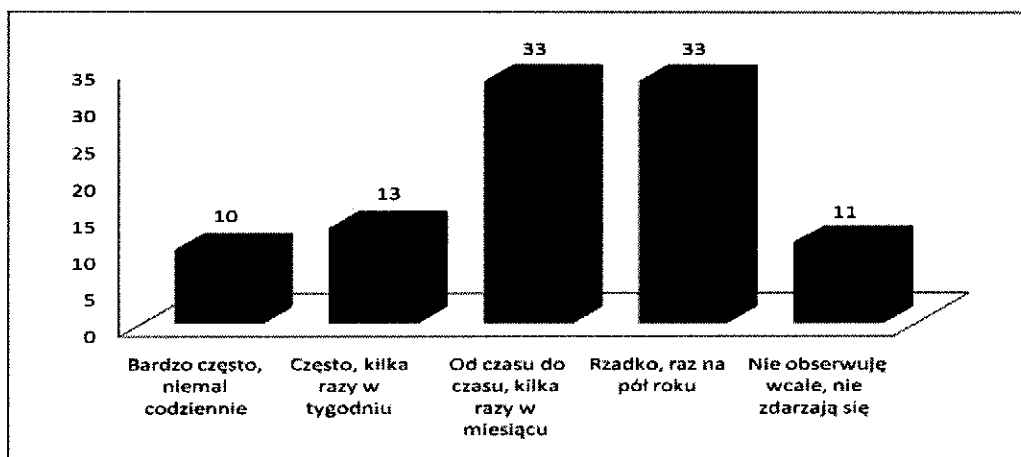
Źródło: Badania ankietowe CRPS-Warszawa

Jak wynika z analizy danych, 82% młodzieży szkolnej ma zapewnione w szkole poczucie bezpieczeństwa. Trzeba jednak zauważyć, że jest grupa uczniów, którzy nie zawsze czują się bezpiecznie w środowisku szkolnym (13% pół na pół ocenia swoje poczucie bezpieczeństwa), choć tacy, którzy oceniają ją jako niebezpieczne środowisko są raczej nieliczni (w sumie 5%).



Pomimo, że uczniowie wysoko oceniają swoje poczucie bezpieczeństwa w szkole, o jednak zdarza im się obserwować w szkole zjawiska przemocy rówieśniczej. W badanych miejskich szkołach takie sytuacje zdarzają się wcale nie tak rzadko.

Wykres 4: Częstotliwość obserwowanych zjawisk przemocy w szkole (dane w procentach)



Źródło: Badania ankietowe CRPS- Warszawa

33 % młodych ludzi przyznaje, iż jest świadkiem przemocy wobec innych uczniów kilka razy w miesiącu. Również co trzeci z uczniów (33%) twierdzi, że ma to miejsce nieco rzadziej - raz na pół roku. Nigdy nie miało z nim do czynienia i nie było świadkiem przemocy w szkole – 11%. Ale trzeba jednak zwrócić uwagę na fakt, iż 13% przyznaje, że jest świadkiem przemocy w szkole częściej niż raz w tygodniu, a 10% twierdzi, że ma to miejsce prawie codziennie. To oznacza, że 23% uczniów miejskich szkół spotyka się z aktami przemocy w szkole, co najmniej kilka razy w tygodniu.

Osobiście doświadczyło przemocy 22% uczniów, natomiast 19% przyznaje, że są w szkole osoby, których się boi.

Interesująca wydaje się odpowiedź na pytanie, kogo przede wszystkim uczniowie powiadomią jeśli będą świadkiem lub ofiarą przemocy. Otóż okazuje się, iż najczęściej młodzi ludzie wymieniają osoby będące pracownikami szkoły, czyli znajdujące się najbliższej ewentualnego zdarzenia: wychowawcę, dyrektora szkoły, pedagoga lub psychologa (50%), w dalszej kolejności kolegów (30%) i rodziców (20%).

Wyniki badań wskazują na to, że w sytuacji zagrożenia przemocą wielu uczniów szukałoby wsparcia wśród swoich rówieśników, tym bardziej zatem warto wspierać ich umiejętności rozwiązywania konfliktów, radzenia sobie z przemocą doświadczaną i rozwijać wrażliwość na przemoc obserwowaną.

W Belchatowie bardzo ważne będzie także rozpowszechnianie wśród młodzieży informacji na temat instytucji wspierających osoby z problemem alkoholowym, narkotykowym lub przemocą w rodzinie, ponieważ 50% uczniów przyznaje, że nie wiedziałoby gdzie takiej pomocy szukać. 41%, pomimo nieznajomości nazw instytucji, wiedziałoby gdzie takiego wsparcia szukać, a 9% zna nawet dokładnie lokalizację takich miejsc.

II. Cele programu

Cel główny programu

Przeciwdziałanie występowaniu oraz ograniczenie zjawiska przemocy w rodzinie i skutków jej stosowania

Cele szczegółowe programu

1. Propagowanie, podejmowanie działań profilaktycznych o charakterze informacyjno - edukacyjnym mających na celu podnoszenie poziomu świadomości społecznej wobec zjawiska przemocy.
2. Zwiększenie zakresu i skuteczności pomocy specjalistycznej w formie działań wspierających dla osób dotkniętych przemocą.
3. Podnoszenie kwalifikacji zawodowych osób realizujących zadania związane z przeciwdziałaniem i ograniczaniem zjawiska przemocy w rodzinie i jego skutków.

4. Współpraca z instytucjami rządowymi, samorządowymi i podmiotami pozarządowymi zajmującymi się problematyką przemocy w rodzinie.

5. Monitorowanie problematyki przemocy w rodzinie.

III. Zadania do realizacji celów szczegółowych

AD. 1

1. Podnoszenie poziomu wiedzy społeczeństwa oraz uwrażliwianie na problem przemocy poprzez opracowywanie, upowszechnianie materiałów informacyjno-edukacyjnych na temat przemocy w rodzinie i jej negatywnych skutków.

2. Współpraca z mediami w zakresie edukacji i podniesienia poziomu wrażliwości społecznej na zjawisko przemocy w rodzinie.

3. Opracowywanie a także udział w kampaniach społecznych o charakterze edukacyjnym na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

4. Promowanie i wdrażanie tzw. „dobrych praktyk”, rekomendowanych i nowatorskich rozwiązań w zakresie zapobiegania i zwalczania przemocy w rodzinie.

5. Promowanie stylu życia (w tym form spędzania czasu wolnego) i relacji społecznych służących wzmocnieniu więzi rodzinnych.

6. Wspieranie edukacji i poradnictwa rodzinnego, ze szczególnym uwzględnieniem grup i obszarów podwyższonego ryzyka, to jest: grup dzieci i rodzin lub środowisk lokalnych szczególnie podatnych na wystąpienie problemu krzywdzenia.

7. Propagowanie programów profilaktycznych w szkołach, uświadamiających i uwrażliwiających młode pokolenie na problem przemocy, w tym przemocy rówieśniczej.

AD. 2

1. Inspirowanie i promowanie nowatorskich projektów na rzecz pomocy rodzinom doznającym przemocy oraz niwelowania negatywnych skutków jej stosowania.

3. Zwiększenie dostępności i skuteczności profesjonalnej pomocy dla osób doświadczających przemocy w rodzinie, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i osób starszych dotkniętych przemocą i agresją.

4. Realizacja szkoleń podnoszących kwalifikacje i doskonalących umiejętności poszczególnych służb zajmujących się pomocą i wsparciem osób krzywdzonych.

5. Organizowanie obozów profilaktycznych dla dzieci z rodzin z problemem alkoholowym i przemocą domową.

6. Organizowanie imprez rekreacyjno-sportowych jako alternatywnej formy spędzania czasu wolnego.

AD. 3

1. Organizowanie szkoleń podnoszących kompetencje i kwalifikacje zawodowe osób zaangażowanych w działania profilaktyczne – obejmujące problematykę przeciwdziałania przemocy – w szczególności dla pracowników oświaty, służby zdrowia, pomocy społecznej, policji, sądów, prokuratur i innych.

2. Dofinansowanie szkoleń i kursów specjalistycznych zwiększających kompetencję w zakresie pomagania osobom doznającym przemocy.

3. Opracowywanie i upowszechnianie materiałów szkoleniowych o charakterze informacyjno-edukacyjnym w przedmiocie zagadnienia przemocy domowej.

AD. 4

1. Diagnozowanie aktualnego stanu zasobów umożliwiających prowadzenie działań w zakresie przeciwdziałania przemocy na terenie Miasta Bełchatowa.

2. Kontynuowanie i doskonalenie systemu „Niebieskiej Linii”, włączając w to wszystkie organizacje i instytucje mające związek lub zajmujące się przemocą w rodzinie.

AD. 5

1. Monitorowanie kosztów związanych z różnymi formami pomocy dla osób doznających przemocy.

2. Badanie i monitorowanie problemu przemocy domowej na terenie Miasta Bełchatowa poprzez przepływ informacji pomiędzy policją, strażą miejską, placówkami oświatowymi, ośrodkiem pomocy społecznej. Organizacją realizującą jest Zespół Interdyscyplinarny powołany na podstawie Zarządzenia Prezydenta Miasta Bełchatowa Nr 16/2012 z dnia 16.01.2012 r. w sprawie powołania członków Zespołu Interdyscyplinarnego.

IV. Wskaźniki osiągnięcia celów

1. Liczba osób (w tym dzieci i osób starszych), którym została zapewniona profesjonalna pomoc interwencyjna i terapeutyczna w wyniku stwierdzonego występowania przemocy domowej,

2. Liczba szkoleń osób w nich uczestniczących w związku z podnoszeniem kwalifikacji w zakresie pomocy i wsparcia osób krzywdzonych.

3. Liczba świetlic socjoterapeutycznych i dzieci uczestniczących w zajęciach.

4. Liczba porad w punkcie informacyjno – konsultacyjnym.

5. Liczba obozów profilaktycznych zorganizowanych dla dzieci z grup ryzyka.

6. Liczba wypełnionych „Kart Niebieskich” przez policję i inne instytucje.

7. Statystyka policyjna związana z działaniem przemoc domowa:

- liczba interwencji domowych,

- liczba odnotowanych postępowań przygotowawczych w sprawie fizycznego i moralnego znęcania się nad członkiem rodziny z uwzględnieniem zakończonych spraw z aktem oskarżenia,

- liczba odnotowanych postępowań uchylania się od obowiązku alimentacyjnego,

8. Liczba organizacji pozarządowych, podmiotów prowadzących działalność pożytku publicznego, które otrzymały dotacje a także nawiązały współpracę charakterze pozafinansowym w aspekcie realizacji zadań publicznych dotyczących przeciwdziałania przemocy w rodzinie,

V. Ewaluacja

Aby program był skuteczny i aktualny wymaga ciągłej ewaluacji.

Ciągłe monitorowanie i zbieranie informacji o skuteczności pomocy osobom doznającym przemocy w rodzinie pozwoli na korygowanie i modyfikowanie systemu organizacyjnego działającego dla potrzeb rodzin dysfunkcyjnych.